

ב"מ נ

שווערד

לע"נ ר' אריה זאב בן ר' יצחק אייזיק שווערד ז"ל

דיני אונאה

1. חדושי הגר"ח הלוי - הלכות מכירה פרק טו הלכה א

אלא דעדיין צ"ע, דא"כ מאי מייתי הגמ' על זה מהך דרבא דכל ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה חוזר, כיון דבהך דרבא ליכא ביטול מקח, והכא איירינן לענין ביטול מקח, וגם דלמה צריכין הכא לדינא דטעה בדבר שבמדה ושבמשקל חוזר, כיון דהכא הרי בלאו הכי אין כאן פסיקה, כיון דלא כווננו שניהם לדעת אחת, ומאי מייתי הגמ' הכא הך דרבא, וצ"ע: והנראה לומר, דהנה לכאורה יש לעיין בכל אונאת שתות דעלמא דקי"ל דקנה ומחזיר אונאה, ויעו"ש ברמב"ם בהל' מכירה שם שפסק דאפילו אם המאנה לא ידע שמאנהו גם כן הדין כן דקנה ומחזיר אונאה, וצ"ע דכשמחזיר האונאה א"כ הא הוי לגביה טעות בדבר שבמדה ושבמשקל ושבמנין דחוזר, דהרי הוא היה סבור שמכר לו החפץ ביותר ונמצא שהמכר נעשה בפחות, וא"כ המאנה יבטל את המקח כמו כל טעות שבמדה ושבמשקל דחוזר, ונהי דאונאה לא הויא דהא החפץ נמכר עתה בשוויו, אבל טעות מיהא הוי לגבי המחזיר האונאה, ונמצא דלא נתקיים המקח כמו שעשו, וגם דנתבטלה הפסיקה, ואמאי אין המאנה יכול לחזור:

ואשר יראה מוכרח בזה, משום דבכל אונאת שתות, אי משום דין טעות הלא שתות שוה לפחות משתות דהיה צריך להיות המקח קיים כמו שפסקו זה עם זה, והא דבשתות מחזיר אונאה, הוא רק מגזירת הכתוב בפני עצמו הנאמר באונאה דשתות קנה ומחזיר אונאה, וא"כ הא נמצא דמשום עצם מעשה המקח לא היה צריך להחזיר כלל אונאה, ורק דדין תורה הוא שיחזיר, מדין החזרת אונאה שהוא זה דין וגזירת הכתוב בפני עצמו כמו החזרת גזילה:
אשר ע"כ שפיר המקח מתקיים ולא דיינינן ביה דין טעות לגבי המאנה וביטול הפסיקה, כיון דמדין תורה הוא שמחזיר ולא משום עצם מעשה המקח, ע"כ לא דיינינן ביה דין טעות על ידי זה בהמקח:

אכן כל זה הוא באונאה, דדין החזרתו הוא מגזירת הכתוב, משא"כ בטעות במדה ובמשקל ובמנין, דדין החזרתו לאו משום דין אונאה קאתינן עלי', כי אם דהוי טעות מעיקרא, א"כ ממילא דכשמחזיר את הטעות הא נמצא דבטלה הפסיקה לגבי המחזיר שנתכוין על המדה האחרת, וא"כ ממילא דבטל המקח, כיון דלא נתקיימה הפסיקה מעולם, וכמו שנתבאר:
ולפי זה הרי ניחא הא דמייתי הגמ' לענין הוספה על המדות הך דרבא דכל שבמדה ושבמשקל ושבמנין אפילו פחות מכדי אונאה חוזר, דעיקרו בא לאשמעינן דכל שבמדה ושבמשקל אין בו משום דין אונאה כי אם דין חזרת הטעות דמעיקרא, אשר על כן ממילא, דהיכא דהמוכר והלוקח לא כווננו שניהם לדעה אחת בפסיקת המדה המקח בטל, משום דלגבי כל אחד הוי טעות בדבר שבמדה דחוזר מעיקרא, ונמצא דאין כאן פסיקה השוה לשניהם, ואין כאן מקח כלל:

2. הרא"ש על בבא מציעא פרק רביעי - סימן כ

ויראה דבכל שאר דברים אפי' פחות משתות אסור לאנות את חבירו אם יש בו שוה פרוטה כיון שיודע שאין מקחו שוה כל כך. דרחמנא אמר אל תונו בכל דבר שיש בו שיווי ממון הזהירה תורה שלא יאנה את חבירו אלא שאמר חכמים דעד שתות הוי מחילה לפי שכך דרך מקח וממכר לפי שהלוקח והמוכר אינם יכולין לכוין דמי המקח בצמצום. ודרך העולם למחול טעותם עד שתות. שאף אם יבא המתאנה לערער לא ישומו השמאין בשוה זה יאמר יש בו אונאה וזה יאמר אין בו אונאה הלכך מקבל עליו שתיקה ואין מערער ומוחל (המוכר). אבל אם המוכר בקי בערך מחבירו והלוקח אין בקי כל כך או אם הלוקח תגר ובקי בערך מקחו יותר מן המוכר אל יאנו זה את זה אם לא שיפרש. חוץ ממטבע כל זמן שלא הגיע לכדי אונאה מותר לכתחלה להוציאה ביפה. שגם אחר יקבלנה מידו ביפה ואין בו הפסד כלל. או שמא כיון דדרך מקח וממכר בכך דלפעמים הלוקח חפץ במקח זה ומוסיף עליו דמים יותר מכדי שויו ופעמים שהמוכר מזלזל בשומתו בממכרו לפי שאין חפץ זה ערב עליו או שהוא דחוק למעות הלכך עד שתות הוי בכלל דמי מקח ואין כאן שם אונאה כלל וצ"ע. וירא שמים יצא ידי כולם:

3. שו"ע חושן משפט - סימן רכז

(א) אסור להונות את חבירו, בין במקחו בין בממכרו. ואיזה מהם שאינה, בין לוקח בין מוכר, עובר בלאו:
(ב) כמה תהיה האונאה ויהיה חייב להשיב, שתות בשוה. כיצד, הרי שמכר שוה שש בחמש או שוה שבע בשש, או שוה חמש בשש, או שוה שש בשבע, הרי זה אונאה ונקנה המקח, וחייב המאנה לשלם האונאה ולהחזירה כולה למתאנה:
(ג) היתה האונאה פחות מזה בכל שהוא, כגון שמכר שוה שבעים בששים ופרוטה, אינו חייב להחזיר כלום, שכל פחות משתות דרך הכל למחול בו:

(ד) היתה האונאה יתירה על השתות כל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה, בטל המקח והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המאנה אינו יכול לחזור, אם רצה זה וקבל. ויש אומרים דאף המאנה יכול לחזור בו, אלא אם כן נתרצה המתאנה פעם אחת, או ששתק יותר מן השיעור שיתבאר בסמוך סעיף ז' (טור בשם הר"י והרא"ש). מכר לו שוה ס' בנ"א או להיפך, דליכא כאן אונאה שתות, ולגבי ראשון הוי בטול מקח ולגבי שני מחילה, אזלינן בטר המקח הן לענין בטול מקח הן לענין מחילה, דטעו אינשי במקח ולא במעות (מרדכי פ' הזהב):

(ה) אין המאנה חייב להחזיר עד שתהיה האונאה יתר על פרוטה. היתה פרוטה בשוה, אינו מחזיר. (וי"א דחייב להחזיר פרוטה) (טור בשם הרמ"ה והרא"ש):

(ו) יש להסתפק אם מותר להונות את חברו בפחות משתות, אם יש באונאה שוה פרוטה. אבל מטבע, כל זמן שלא הגיע לכדי אונאה מותר לכתחלה להוציאה ביפה:

(ז) עד מתי יכול לחזור ולתבוע אונאתו בשתות ולבטל המקח ביותר משתות, עד כדי שיראה לתגר או לקרובו. ואם שהה יותר, אינו יכול לחזור ולא לתבוע אונאתו. ואם יברר שהיה לו אונס ועל כן לא חקר בתוך זמן זה לידע אם נתאנה, יכול לחזור בו עדיין. (היה יודע הלוקח, בשעה שלקחו, שנתאנה, ושחק, ומיד אחר הלקיחה, קודם (זמן) שיראה לתגר או לקרובו, תובע אונאתו, לא אמרינן דמחל הואיל וידע) (מרדכי ס"פ הזהב):

4. ספר מנחת חינוך - מצוה שלז - אות א: שלא להונות במקח וממכר:

[א] שלא להונות וכו'. עיין ר"מ הלכות מכירה מפרק י"ב ואילך, ואכתוב בקיצור. אסור לכל איש מישראל להונות את חברו במקח וממכר הן המוכר והן הלוקח שנאמר לא תוננו, ואם אינה אותו עובר בלאו. והנה אמרו חז"ל [ב"מ נ' ע"ב] פחות משתות קנה ואינו מחזיר אונאה, שתות קנה ומחזיר הונאה, יתר משתות בטל מקח. ומסופק הרא"ש [שם ס' כ'] ומובא בשו"ע חו"מ ס' רכ"ז ס"ו אם מותר להונות פחות משתות, אי נימא דהלאו קאי גם על פחות משתות אם יש באונאה שוה פרוטה ככל הלאוין שבממון, <דפחות משוה פרוטה אסור כדין חצי שיעור, עיין ר"מ פ"א מגזילה ואבידה ה"ב> רק שחז"ל אמרו דאי אפשר לצמצם וכו', או שמא כיון דדרך מקח וממכר הוא וכו' לא מיקרי אונאה כלל ומותר להונות בפחות משתות, עי"ש. ובר"מ אינו מבואר זה, אך הרב המחבר בסוף המצוה מביא בפירושו דבפחות משתות אין איסור כלל. ויש להביא ראיה דגם הר"מ סובר כן דכתב כאן בה"א וכן כתב הרב המחבר דאין לוקין על לאו זה דניתן לתשלומין דצריך להשיב, ואי אמרת דבפחות משתות גם כן עובר על הלאו רק דאין צריך להשיב, א"כ למה לא ילקה על פחות משתות כיון דלא ניתן לתשלומין, כמו חובל בחבירו דעובר על לא יוסיף, ובהכא שוה פרוטה דמבואר בתורה תשלומין משלם ואינו לוקה, ובחובל בהכאה שאין בה שוה פרוטה כיון דאינו משלם לוקה, הכא נמי בשתות ניתן לתשלומין אינו לוקה, אבל פחות משתות דאינו משלם למה לא ילקה, על כרחך צריך לומר דאין לאו כלל בפחות מזה. אך זה יש לדחות כיון דבאמת צריך לשלם אף פחות משתות, רק קים להו לחז"ל דבפחות משתות מוחל, וכיון דמחוייב לשלם רק שחבירו מחל לו הוה ליה כאלו שילם, א"כ אינו לוקה, וכהאי גוונא מבואר בחו"מ ס' תכ"ד ס"ג גבי החובל עבד כנעני שלו בשוה פרוטה פטור מתשלומין דמה שקנה עבד קנה וכו', וגם ממלקות פטור דהוי ניתן לתשלומין, אף דאינו משלם, כיון דאינו פטור רק דזוכה מהעבד מחמת מה שקנה רבו הוה ליה ניתן לתשלומין. ועיין קצות החושן שם [סק"א] כתב גבי יתומה ומפותה, כיון דהטעם משום מחילה מ"מ הוה ליה בר תשלומין ופוטור ממלקות, עי"ש. א"כ הכא נמי אפשר דעובר על הלאו, ואין לוקין כיון דבר תשלומין הוא רק דחבירו מחל לו. ועיין בפני יהושע שם נ"ו ע"ב סוגיא דאלו דברים שאין להם אונאה כתב [ד"ה אלו] הטעם דמחזירין האונאה אף דלא כתיב והשיב, וכל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני, אך דהוא בכלל גזילה וניתק לעשה והשיב את הגזלה, עי"ש. וכבר לפלתי לעיל בניתק לעשה ותשלומין, ומה שכתב דאי עביד מהני עיין מה שכתבתי לעיל בחיבורי [מצוה ל"ח אות ג'] דהרבה פוסקים כרבא דלא מהני, ומדברי הר"מ אין הכרע האיך סבירא ליה:

5. דעת זקנים מבעלי התוספות על בראשית פרק כה פסוק לד

(לד) ויבז עשו וגו' - פי' מכבר היה מבזה אותה ועל כן לקחה יעקב ממנו. ונמצא בס' ר' יהודה חסיד מכאן אתה למד שאם יש ביד רשע ס"ת או מצוה אחרת דמותר לצדיק לרמותו וליטלו ממנו:

6. פירוש בעלי התוספות על בראשית פרק כה פסוק לד

ועקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים. וכי סלקא דעתך שעשו כל כך שוטה שמכר בכורתו ששוה דבר גדול בשביל דבר מועט. דנהי נמי שהעבודה שהיתה בבכורות היא קלה מ"מ יודע הוא שהוא בכור לירש ממון רב והוא מכר הכל כדאמר' נהי נמי דבכירותיה זבין פשיטותיה מי זבין. וי"ל דיעקב נתן לו ממון הרבה בעבור הבכורה אך הלחם והנזיד לא היה אלא לקיים המכירה כדרך שעושין המוכרים ולוקחים זה מזה ונותנים פשוט או שנים לין. וא"ת היאך רימה יעקב עשו הלא הצדיקים גנותם לעשות מרמה. וי"ל דמן הדין היה יעקב בכור. משל אם נותן אדם שני אבנים בצלוחית אחת מי יצא ראשון מי שהושם ראשון או אחרון. מה שהושם אחרון יצא תחלה כך יעקב היה טיפה ראשונה ולכך יצא אחרונה. ובספר ה"ר יהודה חסיד יש מכאן אתה למד שאם יש ביד רשע ס"ת או מצוה אחרת מותר לצדיק לרמותו ולנוטלה מידו: